

Доц. др Михаел Антоловић
Универзитет у Новом Саду
Педагошки факултет у Сомбору

ЛИН ХАНТ¹ О УСПОНУ И ПАДУ ПАРАДИГМЕ АНАЛА

Lynn Hunt, “French History in the Last Twenty Years: *The Rise and Fall of the Annales Paradigm*”, *Journal of the Contemporary History*, Vol. 21, No. 2, Twentieth Anniversary Issue (1986), 209–224.

Не постоји ниједан историјски часопис који је данас у свету утицајнији него што су *Анали: економије, друштва, цивилизације*. Можда је то једини часопис који је надалеко познат по краћем облику свога наслова, а његова интелектуална надмоћност унутар кругова француске историје чини га готово неизбежним полазиштем за разматрање расправа и развоја у француској историографији током последње две деценије. Иако приступ изучавању француске историје у Француској није истоветан са приступом у другим земљама, нарочито у Енглеској и Америци, *Анали* су постали стандардно место

¹ Лин Хант (р. 1945) је професорка модерне европске историје на престижном Калифорнијском универзитету у Лос Анђелесу (UCLA). Тежиште њеног научног рада представља историја Француске револуције, историја и теорија историографије, те историја рода и родних односа. Лин Хант је један од најугледнијих представника утицајног правца у савременој историографији под називом „нова културна историја“. Међу бројним радовима истичу се монографије *Политика, култура и класа у Француској револуцији* (1984), *Нова културна историја* (1989), *Породична романса Француске револуције* (1992), *Након културног преокрета* (1999), те *Писање историје у глобалној ери* (2014).

обавештавања о француској историји и за његове поборнике и за његове критичаре.

Данас је добро позната рана историја *Анала*. Основали су га 1929. Марк Блох и Лисјен Февр на универзитету у Стразбуру као *Анале за економску и друштвену историју*; часопис се средином 30-их година са својим оснивачима преселио у Париз, да би своје данашње име добио 1946. године. Блох и Февр су намеравали да створе један отворени форум за интердисциплинарно истраживање и да унапреде конкретан заједнички рад који не би био везан за „позитивизам“ традиционалне историјске науке у Француској. До средине 50-их, *Анали* и с њим повезани историчари су почетну котерију усмерену против естаблишмента преобразили у, на свој властити начин, алтернативну етаблирану институцију. Након рата часопис је био повезан са новооснованом Шестом секцијом за економске и друштвене науке унутар *Ecole Pratique des Hautes Etudes*. Под Февром и његовим наследником Фернаном Броделом (од 1956. до 1968), узде Шесте секције и *Анала* водила је једна, временом све снажнија рука. Шеста секција и *Анали* су се током 70-их преселили у нову *Maison des Sciences de l'Homme* која је подигнута средствима Министарства образовања и Фордове фондације, да би Шеста секција 1975. постала независна *Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales*.² Имајући у виду ту повезаност између часописа и институције, не изненађује што многи коментатори говоре о „школи *Анала*“. Чак и поред тога, данас је могуће питати се не чини ли часопис срж „школе“? Искрено говорећи, изгледа

² О историји „школе *Анала*“ постоји обимна литература. Видети, на пример: Traian Stoianovich, *French Historical Method: The Annales Paradigm* (Ithaca 1976); Guy Bourd , Herv  Martin, *Les Ecoles historiques* (Paris 1983); Jean Glenisson, “France”, у: Georg G. Iggers and Harold T. Parker, *International Handbook of Historical Studies: Contemporary Research and Theory* (Westport, Connecticut 1979), стр. 175–92.

непорекиво да је управо таква била намера његових првих уредника.

Углед „школе *Анала*“, због вођства у историјској методологији, досегао је далеко изван француских граница током 60-их и 70-их година. Њен запажен успон ка изузетности забележило је мноштво чланака и књига. Према Трајану Стојановићу, аутору књиге *Француски историјски метод* (у поднаслову – *Парадигма Анала*), „јасно је да ниједна друга група научника током 20. века у било којој земљи није учинила вреднији допринос историографији и историјском методу од „школе *Анала*“. ³ Такво признање није било ограничено искључиво на следбенике „нове историје“. У своме уводу за *Међународни приручник за историјске студије* Георг Игерс је однос између Шесте секције и *Анала* описао речима: „Нигде другде на Западу, ипак, нова интердисциплинарна историја није поседовала снажну институционалну основу и утицај у струци ка што је то имала у Француској“. ⁴ У истом приручнику, који садржи чланке о Италији, Јапану, Совјетском Савезу, Пољској, Румунији, Латинској Америци, Индији и Африци, постоји више предметних одредница за *Анале* него за било који други појам изузев за Маркса и марксизам. Чак и они припадници историјске професије у Француској који нису били повезани са „школом *Анала*“, или су према њој били критички оријентисани, морали су да признају њен престиж. Према томе, прегледи савремене француске историографије које су писали француски научници редовно започињу са разматрањем *Анала* и њихове надмоћности. ⁵

³ Stoianovich, *op. cit.*, стр. 235.

⁴ Iggers and Parker, *International Handbook*, стр. 5–6. За далеко критичнију анализу успеха „школе *Анала*“ видети: Hervé Coutau-Bégarie, *Le Phenomene 'Nouvelle Histoire': Strategie et ideologie des nouveaux historiens* (Paris 1983), који наглашава продор школе у масовне медије и њен утицај унутар водећих издавачких кућа.

⁵ Видети: Bourd , Martin, *Les Ecoles historiques* и Gl nnon, *op. cit.*

У средишту великог дела популарности *Анала* током 60-их и 70-их година налазио се Фернан Бродел. Он је повезивао институционални и интелектуални утицај на изванредан начин. Његови ментори, савременици и следбеници и, у своје време, међународна, нарочито америчка заједница историчара, сви су плаћали данак ширини његових историјских амбиција. Февр је његову докторску тезу *Медитеран и медитерански свет* (објављену 1949) описао као „револуционарно нов начин посматрања историје ... историјску мутацију од прворазредне важности“.⁶ Друга генерација *Анала* названа је „добом Бродела“ и многи коментари о *Аналима* писани током 60-их и 70-их година усредсређивали су се лично на Бродела.⁷ На Њујоршком државном универзитету у Бингхемтону 1977. основан је „Центар Фернан Бродел“ за проучавање економија, историјских система и цивилизација. Центар издаје часопис *Преглед (Review)* који је делимично инспирисан Броделовим делом. Броделову супериорност у међународној заједници Семјуел Кинсер је описао следећим речима: „Да се Нобелова награда додељује историчарима, она би готово сигурно била додељена Фернану Броделу“.⁸

Броделове публикације пружале су прилику за такво мноштво коментара не само зато што су на свој начин биле импресивне већ и зато што су послужиле и као замена за „школу *Анала*“ у целини. Након што се Бродел пензионисао са своје командне позиције 70-их година, научници, нарочито

⁶ Наведено према: Glenisson, *op. cit.*, стр. 177.

⁷ Видети: *Journal of Modern History*, Vol. 44 (December 1972).

⁸ *Review* је 1978. објавио читаву свеску о *Аналима* и њиховом утицају на историјске студије широм света. Потоњих година, ипак, часопис је много очигледније повезан са анализом светског система свога оснивача Имануела Волерстина него са делом Бродела и *Анала*. За Кинсеров навод видети његов чланак: “Annaliste Paradigm? The Geohistorical Structuralism of Fernand Braudel”, *American Historical Review*, 86 (1981), стр. 63–105, посебно стр. 63.

амерички, почели су са покушајима да дефинишу „парадигму *Анала*“ за историјско истраживање. У својој књизи о тој теми Трајан Стојановић је тврдио да је „парадигма *Анала*“ у великој мери потиснула оно што је он означавао појмовима „егземпларне“ (*exemplar*) и „развојне“ (*developmental*) парадигме историјског објашњења. Насупрот тих ранијих облика историјске анализе, „школа *Анала*“ је наглашавала серијалне, функционалне и структуралне приступе разумевању друштва као целовитог узајамно повезаног организма. „Парадигма *Анала* представља истраживање начина на који један друштвени систем или цео колективитет делује у категоријама својих вишеструких временских, просторних, људских, друштвених, економских, културних и менталних димензија“.⁹ Може бити да то није нарочито префињена формулација али она даје одређену представу о томе због чега „школа *Анала*“ треба да се разматра као империјална по своме циљу и намерама.

Броделов посебан допринос парадигми *Анала* означен је као „геоисторијски структурализам“, приступ којим је Роже Шартје означио хуману географију Видала де ла Блаша – „геоисторију прошлих друштава која уздиже земљу, воду и климу до највишег ранга“.¹⁰ Броделов утицај се најчешће повезује са његовом концепцијом о три врсте историјског времена: *structure* (дуго трајање) у основи, затим *conjoncture* (средње дуги временски одсеци од 10, 20 или чак 50 година) и коначно, *événement* (догађај или кратко трајање). *Медитеран* је био подељен у три дела – географски, друштвени и индивидуални који су на општем нивоу били у сагласности са таквом временском поделом.

Бродел је највећу оригиналност испољио у истраживању односа који су обликовали структуре дугог трајања – *longue*

⁹ Stoianovich, *op. cit.*, стр. 236.

¹⁰ Kinser, *op. cit.*; Шартјеови наводи у: Glénisson, *op. cit.*, стр. 177.

durée. Обрнуто, његово дело је најдоследније критиковано због свог програматског потцењивања „догађаја“. Простор, време и човек биле су три владајуће апстракције у Броделовој концепцији историје, али се испоставило да је човек мало шта друго од средства помоћу кога се одвија дуготрајни понављајући однос између простора и времена: „Иза читаве људске историје налази се тај глумац, глумац који се брзо пре-ображава, који је увек вешт, који увек стреми напред и чије су интервенције често пресудне. Како ћемо да га зовемо? Простор? Реч говори сувише мало. Земља? Двосмислен назив. Кажимо – географска средина“.¹¹ Последица таквог приступа јесте да су за Бродела „догађаји прах“ а прах је нарочито дебео у областима политике и интелектуалног живота, два темељна стуба „традиционалне историје“.

Упркос огромног престижа *Медитерана*, Броделов пример унутар заједнице француских историчара није изнедрио много дела за комерцијалну размену на међународном нивоу. Француски историчари, припадници треће генерације *Анала*, радије су се у великој мери усредсређивали на Француску, и то обично на један њен део. Најпознатије од тих великих докторских теза биле су *Сељаци Лангедока* (*Les Paysans de Languedoc*, 1966) Еманиела Ле Роа Ладирија и *Бувез и Бувезјани* (*Beauvais et le Beauvaisis*, 1960) Пјера Губера. Броделов утицај не огледа се толико у избору географског подручја колико у методолошким императивима. Његов хијерархијски модел анализе (структура, процес, догађај) лепо је био усклађен са троделним поднасловом часописа – *економије, друштва, цивилизације* дефинишући широким појмовима програм историчара окупљених око *Анала*.

¹¹ Наведено према: Kinser, *op. cit.*, стр. 67–68. У том одељку умно-гоме сам се ослањала на Консерову проницљиву анализу која је веома занимљива посебно због пажње коју је посветио реторичким стратегијама у Броделовом писању.

Клима, биологија и демографија били су сједињени са економским трендовима дугог трајања као најосновнијим детерминантама друштва. Друштвени односи који су очигледније били предмет флукуација у процесима били су разматрани као други по реду ниво историјске реалности, док је цивилизација, или оно што се 60-их и 70-их година називало менталитетом, сагледавана као трећи, следећи, и у највећој мери зависан ниво историјског искуства. Модел или парадигма је изазивала дивљење својом једноставношћу: дуго трајање било је повезано са „непокретном историјом“ биолошких и географских детерминанти, средње трајање са економским и друштвеним флукуацијама становништва дефинисаног у категоријама регије или нације, а кратко трајање са политичким и културним изражавањима посебних група или појединаца.

Троструки модел који је повезивао време са историјским детерминантама био је широко прихваћен у француској историјској професији. На пример, у прегледу савремених истраживачких кретања, који је 1966. објавио Пјер Ренувен, распоред излагања је био готово предвидљив: иза економске историје на првом месту следила је друштвена историја а потом социјално-психолошка историја (која је подразумевала интелектуалну и политичку историју и историју религије). Сам Ренувен се жалио да се улога појединаца често сматра „незнатном“ и био је узнемирен сазнањем да се „догађаји исто тако омаловажавају“. Ипак, упркос његове критичности према склоностима младих историчара ка „једностраним интерпретацијама“, он није озбиљно довео у питање владајући трипартитни модел историјског објашњења.¹²

¹² Pierre Renouvin, “Research in Modern and Contemporary History: Present Trends in France”, *Journal of Modern History*, Vol. 38 (1966), стр. 1–12.

Историјски часопис (Revue historique), старији и традиционалнији супарник *Анала*, сам је признао растућу надмоћност економске и друштвене историје. Између 1876. (када је основан) и 1972. размера биографских чланака смањила се за приближно 90% док су чланци о политичкој историји опали за више од 35%. Следствено томе, број чланака посвећених економској историји се учетворостручио, а оних о друштвеној историји се скоро удвостручио. Политичка историја остала је највећа појединачна категоријам али су економска и друштвена историја до 1972. ступиле на место биографија и историје религије као следеће по заступљености.¹³

Изгледа да су се чак и научници који су се бавили проучавањем *менталитета* помирили са превлашћу економске и друштвене историје. У чланку о примени квантитативних метода на „трећи ниво“ (сигурно ефективан наслов), Пјер Шони је објаснио: „Она се своди на што је могуће свеобухватније прилагођавање које су прво усавршили економски историчари а затим социјални историчари“.¹⁴ Историчари културе морали су једино да се угледају на своје претходнике на пољу економске и друштвене историје да би успели. Као што је Роже Шартје запазио у недавном прегледу интелектуалне историје у Француској: „Та готово тиранска надмоћ друштвене димензије ... најјаснији је знак зависности културне од друштвене историје, која обележава послератну француску историографију“.¹⁵

¹³ Статистика је преузета из: Alain Corbin, “La Revue historique: Analyse du contenu d’une publication rivale des Annales”, у: Charles-Olivier Carbonell and Georges Livet (eds.), *Au Berceau des Annales: Le milieu strasbourgeois. L’histoire en France au debut du XXe siecle* (Toulouse 1983), стр. 136.

¹⁴ Наведено према: Roger Chartier, “Intellectual History or Sociocultural History? The French Trajectories”, у: Dominick La Capra and Steven L. Kaplan (eds.), *Modern European Intellectual History: Reappraisals and New Perspectives* (Ithaca, N. Y. 1982), стр. 25.

¹⁵ *Ibid.*, стр. 26.

Иако звучи иронично, парадигма *Анала* је почела да се дезинтегрише у самом тренутку свога тријумфа. Након што се Бродел пензионисао напустивши катедру на Колеж д'Франсу, председништво над Шестом секцијом и управљање часописом, „школа *Анала*“ је пролазила кроз континуирани процес фрагментације, па чак и личних сумњи у себе. Распршеност интересовања унутар „школе *Анала*“ не може се у потпуности, а можда се уопште и не може, приписати одласку самог Бродела. Ако је наступило опадање парадигме *Анала* (а мислим да је она у току), онда се „кривица“ мора тражити делимично у успеху парадигме. Ниједан други приступ не може претендовати на толики успех у оспоравању марксизма као главне инспирације у историјском истраживању у многим деловима света. Ипак, пошто се парадигма *Анала* проширила, она је била подложна растућој критици, не само од историчара изван Француске и припадника других усмерења, већ и унутар саме школе.

Има много разлога за фрагментацију „школе *Анала*“ али се један истиче као посебно значајан. Од самог почетка *Анали* су били карактеристични по снажном нагласку на методологији, што је за последицу имало трајно присутну слабост њиховог тежишта. Као метод, парадигма *Анала* вероватно се може применити на било који простор и било коју епоху и она је примењивана на задивљујуће мноштво места и времена. Мање од трећине чланака објављених у *Аналима* између 1965. и 1984. односило се на историју Француске.¹⁶ Ипак, стављање тежишта на оно што је Франсоа Симјан 1901. назвао „чврстим, добро дефинисаним односима“ није било без ризика.¹⁷ Прикупљање серијских података о ценама,

¹⁶ Захвална сам Шерил Кроен на помоћи у прикупљању података о врстама публикација објављиваних у *Аналима* и другим часописима.

¹⁷ Симјанов навод налази се у: Jacques Revel, “The Annales: Continuities and Dis-continuities”, *Review*, Vol. 1 (1978), стр. 12. Симјанов чланак

браковима или производњи књига изгледало је понекад као да представља само себи сврху. У одсуству дефинисаног тежишта истраживања постојао је ризик да метод постане фетиш. Новији, технолошки напреднији облик позитивизма ступио је на место старог.

Нагласак на методу одсликавао је општију реакцију против марксизма. Као што је објаснио Франсоа Фире, бивши претседник *Ecole des Hautes Etudes*, „Анали су понудили готово неограничен опсег тема и метода – од небеса послата оаза на стази удаљеној од стаљинистичко-марксистичког историзма чију смо снагу за мистификацијом тек недавно успели да препознамо“.¹⁸ Иако је „школа *Анала*“ делила са марксизмом инсистирање на првенству економског и друштвеног над политичким и културним, сама парадигма *Анала* није укључивала анализу промена, сукоба и прекида која би се могла супротставити марксистичкој визији историјског процеса (многи унутар школе и изван ње сматрали би то само по себи врлином). То је имало за последицу да се парадигма *Анала* показала много мање прикладном у проучавању главних прекретних раздобља као што су револуције. Парадигма је много више привлачила научнике који су изучавали период пре 1789, а постојала је изразита тенденција наглашавања дуготрајних континуитета (структура) преко флукуација средњег трајања (конјунктура) и тобожњих краткотрајних догађаја. Иако је сразмера чланака објављених у *Аналима* о француској историји након 1815. расла (од 26% између 1965. и 1974. на 35% током последње деценије), још увек је далеко

“Méthode historique et science sociale” из часописа *Revue de synthese historique*, 6 (1903) поново је објављен у *Annales: E. S. C.*, 15 (1960), стр. 83–119, као један од најзначајнијих текстова историчара из „школе *Анала*“. Ни Симјан ни Ревел нису увиђали било какву везу између истраживања чврстих, добро дефинисаних односа и позитивизма.

¹⁸ Francois Furet, “Beyond the Annales”, *Journal of Modern History*, Vol. 55 (1983), стр. 389–410, 391.

значајнији удео чланака посвећених Француској пре 1815. године (65% између 1975. и 1984).¹⁹

Истакнути чланови „школе *Анала*“ и сами су препознали постојање проблема. Жак Ревел је уочио „да се идентификовање постојаног система налази у сржи подухвата. Чак се упадљиво примећује да се историја „школе *Анала*“ ни на који начин није бавила теоријом друштвене промене или смењивањем једног историјског модела његовим наследником (*sic*)“. Као резултат, *Анали* данас стављају нагласак на „експериментисање и испитивање“, вероватно без икаквих јасних идеја на шта би експерименти и питања могли да укажу.²⁰ Фире је приметио да *Анали* данас спроводе „само хегемонију утицаја и репутације“, они нису школа мишљења, а чак не представљају више ни заједнички дух“.²¹

Ревел је фрагментацију *Анала* приписивао општој дезинтеграцији веровања у свеобухватну интердисциплинарност. „Поље истраживања у друштвеним наукама се распарчава. Човек, средишња фигура претходног начина анализе, престао је да буде основна референтна тачка и постао је прелазни објекат и застарео, посебан облик научног дискурса.“ На месту хипотезе о глобалном јединству појавио се нагласак на парцијалним, локалним јединицама и „конкретном научном делу“ чији је дух Ревел бранио као суштински антипозитивистички (зато што он није био мотивисан оптимизмом у погледу постигнућа коначног јединства производа).²²

Тежња „школе *Анала*“ за историјом менталитета пружила је додатни подстицај општој дезинтеграцији веровања у кохерентну уједињену интердисциплинарност. Примена метода *Анала* на „трећи ниво“ самих менталних догађаја коначно

¹⁹ Видети напомену 15.

²⁰ Revel, *op. cit.*, стр. 16.

²¹ Furet, *op. cit.*, стр. 391.

²² Revel, *op. cit.*, стр. 17.

је почела да подрива броделовску троструку методу анализе. О померању интересовања ка менталитетима пружа пример каријера Еманиела Ле Роа Ладирија чији су први чланци били усредсређени на историју и климу и који је у *Територији историчара* (енглески превод из 1979) устврдио да историја која није подложна квантификовању не може полагати право да буде научна. Ипак, током друге половине своје каријере Ле Роа Ладири се све више окретао ка историји менталитета. Дела попут *Монтажу* (енглески превод 1978) и *Карневал у Ромањи* (енглески превод из 1979) готово у целости се односе на значајне краткотрајне догађаје који су могли бити изабрани како би се открили основни менталитети и, у оштром контрасту са његовим ранијим делом, те су књиге у великој мери приповедачке у начину презентације.²³

Садржај чланака у *Аналима* током 60-их и 70-их година одражавао је интересовање за „трећи ниво“ (видети табелу 1). Иако су демографска и друштвена историја биле много истакнутије у *Аналима* него у *Историјском часопису* (где су оне појединачно чиниле 2,15% чланака), интелектуална и културна историја су биле зачуђујуће добро позициониране и у *Аналима* (док оне нису биле заступљене у више од 25% чланака у *Историјском часопису*).²⁴ Нису сви били ентузијастички у односу на растуће интересовање за менталитете. Извештај Националног центра за научно истраживање (*Сеп-*

²³ Упркос својим некритичким размишљањима о приповедачком начину, многа корисна разматрања о „школи *Анала*“ током 70-их година могу се пронаћи у делу Лоренса Стоуна. Видети: Lawrence Stone, “The Revival of Narrative: Reflections on a New Old History”, *Past and Present*, Vol. 85 (1979), стр. 3–24. О ставовима Блоха и Февра у односу на историју менталитета видети: Andre Burguiere, “The Fate of the History of Mentalites in the Annales”, *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 24 (1982), стр. 424–37.

²⁴ Подаци за *Revue historique* односе се на период 1951–72. Corbin, *op. cit.*, стр. 136.

tre National de Recherche Scientifique) је 1969. окарактерисао ту област као „поље са замкама и опасношћу од сувише брзе реализације“.²⁵ У скорије време Фире је отишао чак даље у критици: „Сувише често, то је само француска замена за марксизам и психоанализу“. Експлозију интересовања за менталитете Фире приписује носталгији за укореењеним традиционалним друштвом: „Није случајност да је та врста историје уживала највећу популарност током протекле деценије или две у француском друштву, економским растом снажно одвојеном од своје прошлости, хранећи се надоместком у виду света носталгије.“²⁶

Фиреов критицизам према савременим кретањима у истраживању менталитета могао би се проширити уопште и на „школу *Анала*“ (који није изненађујући датим генералним заокретом школе ка истраживању „трећег нивоа“):

Та историја, захваљујући неодређености речи која јој даје значење ако не и садржај, представља готово безграничан опсег методолошких могућности ... у случајним обрасцима својих различитих примена ... замагљује класичну разлику запажену у истраживању појединца и друштва ... и не нуди никакву истинску додатну објашњавајућу снагу. Ипак, она представља француску историографију са опасношћу самозадовољства у вакууму, пошто реч које се држи као симбол – менталитети – нема еквивалента у другим језицима.²⁷

Према Фиреовом виђењу, управо је недостатак дефиниције широког поља *менталитета* по себи опасан јер он гаји „бескрајну тежњу ка новим истраживачким темама“ које за основу имају једино нетачну интуицију или ефемерну моду. Пошто та истраживања нису утемељена у јединственој

²⁵ Glénisson, *op. cit.*, стр. 182.

²⁶ Furet, *op. cit.*, стр. 404–5.

²⁷ *Ibid.*, стр. 405.

друштвеној теорији она дају „бескрајно спорне резултате“.²⁸ На сличан начин је и Роберт Дарнтон изрекао оптужбу да „упркос бујници пролегомена и расправа о методу, Французи нису развили кохерентну концепцију менталитета као подручја истраживања“.²⁹

Табела 1.

Садржај чланака по областима објављених у *Аналима* (1965–1984) – у процентима

	Економска историја	Друштвена историја	Историја становништва	Политичка историја	Интелектуална и културна историја
1965–74.	18	22	13	14	34
1975–84.	19	24	13	11	35

* Проценти су заокружени док су у мноштву случајева чланци унесени у више категорија. Наведени постоци могу се посматрати само апроксимативно будући да је веома тешко извршити категоризацију многих чланака који се појављују у *Аналима*.

Историчари који су истраживали менталитете били су и сами забринути у погледу методолошких и теоријских основа својих настојања. Више није довољно задовољити се истраживањима на „трећем нивоу“ парадигме *Анала*. Током 60-их година менталитети су поимани суштински другачије него циљеви традиционалне интелектуалне историје. Пре него да истражују свесне конструкције индивидуалног ума, историчари менталитета су стремили ка „заједничком менталитету који регулише, а да они нису тога свесни,

²⁸ *Ibid.*

²⁹ Robert Darnton, “Intellectual and Cultural History”, у: Michael Kammen (ed.), *The Past Before Us: Contemporary Historical Writing in the United States* (Ithaca 1980), стр. 346.

представе и судове друштвених субјеката“.³⁰ Међутим, да ли је серијална анализа завештања, иконографских тема или производње књига најбољи метод за приступање том заједничком менталитету? Метод квантификације претпоставља да колективне идеје могу бити уочене у „изразима који се најчешће понављају и који су најмање личне природе“, те да се оне могу „редуковати на ограничени број формула које само треба истражити у категоријама њихове различите фреквенције у разним групама популације“.³¹ Како се дела „великих“ мислилаца могу укључити у такву шему и, што је још важније, на који начин може такав приступ утврдити разлоге за замену једног система представа другим? Проблем са којим се парадигма *Анала* суочила у целини изгледала је нарочито акутно онима који истражују колективне менталне представе.

Француски историчари менталитета више нису убеђени да се идеолошки системи или колективне представе могу једноставно узимати као одраз материјалне (тј. друштвене) реалности. Испоставља се да „трећи ниво“ уопште и није ниво већ примарна детерминанта историјске стварности. Као што је Шартје закључио: „Према томе, установљен однос није однос зависности менталних структура од њихових материјалних детерминанти. Представе друштвеног света саме су конституент друштвене реалности“.³² Одатле, коначно, историја менталитета доводи у питање целокупну парадигму *Анала*. Економски и друштвени односи не претходе нити детерминишу културне односе – они су сами области културног деловања и културне производње.

³⁰ Chartier, *op. cit.*, стр. 23.

³¹ *Ibid.*, стр. 30.

³² *Ibid.*, стр. 41. Нарочито оштра анализа појединих епистемолошких проблема везаних за истраживање француске народне културе може се наћи у: Stuart Clark, “French Historians and Early Modern Popular Culture”, *Past and Present*, Vol. 100 (1983), стр. 62–99.

Док су историчари „школе *Анала*“ почели и сами да пропитују интелектуални загрљај своје владајуће парадигме, мноштво најважнијих радова о менталитетима дали су историчари изван школе, попут Филипа Аријеса и Мишела Фукоа. Током 70-их година било је изнова откривено много старије дело Немца Норберта Елијаса – *Процес цивилизације* (немачко издање 1939, француски превод 1973, енглески превод 1978), које је такође имало снажан утицај на анализе и њихова истраживања менталитета. Аријес, Елијас и Фуко делили су са Лисјеном Февром интересовање за дуготрајне трендове промена у психичкој структури али, за разлику од изворног утемељитеља *Анала*, остала тројица су отишла даље од истраживања одређене епохе (Февр се задржавао на 16. веку) како би објаснили општије теорије колективних менталитета.³³

И Елијас и Аријес и Фуко су понудили своје виђење онога што је Елијас назвао процесом цивилизације.³⁴ Елијас је пронашао промене у „прагу стида“ у европској историји приписавши их друштвеној снази елита које дефинишу вредности. Историјски развој идеје о животном циклусу припремио је пут за идеју прогреса путем цивилизације. Фуко је дефинисао суштину процеса цивилизације као процес растуће дисциплине али у много чему његова обухватна шема личи на Елијасову: спонтано понашање било је прихватљиво у средњем веку. Током раног новог века, у име мо-

³³ У овом и наредном пасусу у великој мери се ослањам на корисну критику Патрика Хатона: Patrick H. Hutton, “The History of Mentalities: The New Map of Cultural History”, *History and Theory*, Vol. 20 (1981), стр. 237–59.

³⁴ Репрезентативна дела та три мислиоца су: Norbert Elias, *The Civilizing Process*, trans. Edmund Jephcott (New York 1978); Philippe Aries, *Centuries of Childhood*, trans. Robert Baldick (New York 1962); Michel Foucault, *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, trans. Alan Sheridan (New York 1979).

рала били су наметнути повећани софистицирани системи спољашњег ограничавања, док је у савременом добу дошло до поунутарњења тих вањских ограда. За разлику од Елијаса, Фуко ипак није приписивао те промене дубинским трансформацијама друштвене структуре и расподеле моћи које дефинишу вредности. Иако је Фуко имплицитно предвидео скуп нивоа у процесу цивилизације, он је понављао и инсистирао на дисконтинуитетима у историји. Он је, уместо да преиспита дискурсе дисциплине због њихових основних узрока, радије наглашавао важност разумевања „на који се начин историјски производе последице појма истинитости унутар дискурса који по себи није ни лажан нити истинит“.³⁵

Велики део тренутног рада на колективним менталитетима у француској историји посвећен је објашњавању или супротстављању главним схемама те тројице аутора, од којих ниједан није био историчар у уобичајеном смислу речи. Фукоово дело представља нарочито претећи изазов онима који желе да истражују менталитете будући да његови списи о процесу цивилизације укључују повратне и корозивне нападе на преовлађујуће методе историчара. Фуко има неколико подражавалаца унутар заједнице историчара у Француској, али је он, очигледно, поставио неизбежна питања. Он је најенергичније показао да не постоје „природни“ интелектуални објекти. Као што је Шартје објаснио, „лудило, медицина и држава нису категорије које се могу концептуализовати универзалним терминима чији садржај свака епоха чини посебним“.³⁶ Сам човек је, према Фукоу, скорашњи изум, а чак је и сексуалност произведена у 18. столећу као „дискурзивни објекат“. Оно што је временски ограничено у дискурзивном деловању не може обезбедити

³⁵ Mark Poster, "Foucault and History", *Social Research*, Vol. 49 (1982), стр. 116-42, 128.

³⁶ Chartier, *op. cit.*, стр. 43.

трајне основе за историјски метод. Према томе, хуманистичке науке (како се друштвене науке означавају у Француској) не могу да почивају на потрази за тоталном историјом човека будући да оне саме морају бити историјски деконструисане као производ „микротехнологија моћи“.³⁷

Поједини коментатори пошли би толико далеко да Фуков приступ назову „антиметодом“.³⁸ Фуко га је назвао „археологијом“ (*The Archaeology of Knowledge*, енглески превод 1972), а у скорије време „генеалогичком“.³⁹ Ниједан од тих појмова није био схваћен у конвенционалном смислу као потрага за пореклом. Фуко је експлицитно одбијао већину савремених историјских метода. Он је систематично избегавао било какав облик каузалних анализа (мада би неко могао да устврди да је он то имплицитно учинио) и порицао валидност било какве прости конгруенције или аналогичке између дискурзивних облика и њиховог друштвено-политичког контекста. Генеалогичка је метод који пориче уобичајене облике обучавања, односно – она не чини неопходном везу у односу на извандискурзивне концепције стварности. Дискурс није идеологија због тога што се он не може објаснити у односу на нешто изван њега. Генеалогичка је „дискурс о дискурсима“ чији је циљ да анализира како једна констелација знања и моћи замењује другу. Упркос пажњи према процесу цивилизације, Фуко је стално инсистирао

³⁷ Литература о Фукоу расте великом брзином. За историчаре су најкориснији: Jan Goldstein, “Foucault among the Sociologists: The ‘Disciplines’ and the History of the Professions”, *History and Theory*, Vol. 23 (1984), стр. 170–92; Larry Shiner, “Reading Foucault: Anti-Method and the Genealogy of Power-Knowledge”, *History and Theory*, Vol. 21 (1982), стр. 382–97. Видети и обимну књигу: Hubert L. Dreyfus and Paul Rabinow, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics* (Chicago 1982).

³⁸ Видети: Shiner, *op. cit.*

³⁹ Видети: Michel Foucault, “Nietzsche, Genealogy and History”, у: *Language, Counter-Memory, Practice* (Ithaca 1977), стр. 139–64.

више на дисконтинуитетима него на континуитетима и, што је још контроверзније, упорно тврдио да није постојао субјект (покретачка сила) у тој историји дисконтинуитета. Насупрот томе, генеалогичка је показала како је дискурс произвео субјект. Оно што називамо аутором или појединцем био је производ одређених, временски ограничених дискурзивних облика (слично лудилу, медицини, кажњавању и сексуалности, темама његових главних дела).

Постоји одређена површна сличност између Фукоовог становишта и становишта класичних историчара „школе *Анала*“. Фукоова генеалогичка не узима догађаје као конвенционално дате (на пример, велике мислиоце и значајне текстове за историју идеја) већ радије конституише своје сопствене догађаје.⁴⁰ Фуко је тражио анонимна правила која управљају дискурзивном праксом. Бродел је трагао за дубинским структурама у биологији, демографији, клими и економији које су обликовале историју Медитерана. И историчари менталитета тражили су подједнако безимена правила која дају обавештења о колективним менталним представама. Сви они су учествовали у уклањању „субјекта“ из историје (и не само великих појединаца већ и колективних акција уопште). Фуко је, међутим, довео ту намеру до њених логичких последица. Његове тврдње не почивају на неопозитивистичком становишту које претпоставља да све друштвене науке могу да се сједине у истраживању човекове природе. Он се радије посветио подривању вере у континуитет, у концепте као што су човекова природа и методи друштвених наука. Фуко је радикално историзовао сва таква уверења и, инсистирајући на дисконтинуитету дискурзивних облика, изгледа да је сматрао узалудним било какво истраживање историјских процеса који су увек очигледно заплњани великом омаловажавајућом потрагом за пореклом. Стога генеалогичка није била други

⁴⁰ Shiner, *op. cit.*, стр. 388.

структуралистички метод (Фуко је структурализам, заједно са марксизмом и психоанализом, одбацивао као „тотализирајуће дискурсе“). Генеалогичка или, боље, генеалогичке су антинауке посвећене одбрани „захтева за пажњом према локалним, дисконтинуираним, дисквалификованим, нелегитимним знањима“.⁴¹ Због тога није велико чудо што је већина историчара држала да је Фуко користан само у малим количинама. Он је поставио фасцинантне епистемолошке изазове, али су они у великој мери били игнорисани у корист разматрања његових појединачних увида у историјско функционисање посебних институција и типова друштва.

Разматрајући Фукоово дело, ипак би било погрешно сматрати да се француска историографија зауставила у његовим траговима, хипнотисана епистемолошким проблемима које је он тако упечатљиво изложио. Заиста, неке од најживљих дебата и контроверзи у француској историографији током последње две деценије односиле су се на оне епохе и проблеме које су класична парадигма *Анала*, али и радови историчара менталитета, укључујући и Фукоа, оставили релативно недодирнутима. Историја савремене Француске, а посебно историја револуција и друштвених покрета, наставила је да привлачи историчаре у Француској, као и у Енглеској и Америци.

Француска историја, заправо, има растућу публику. Размера чланака посвећених Француској у *Часопису за модерну историју* (*The Journal of Modern History*) порастао је са 22% између 1965. и 1974. на 27% између 1975. и 1984. године. У Америци, методи и перспективе *Анала* нису у потпуности освојили француску историју премда је утицај евидентан. У часопису *Француске историјске студије* (*French Historical Studies*), на пример, политичка историја и даље представља важну категорију (55% чланака између 1965. и 1974. и 41%

⁴¹ *Ibid.*, стр. 396.

између 1975. и 1984. године), док демографска историја није никада постигла напредак (мање од 1% чланака објављених током наведене две деценије). Ипак, успон економске и друштвене историје је очигледан (од 24% чланака објављених између 1965. и 1974. до 46% колико је објављено између 1975. и 1984. године) мада историја идеја и културна историја остају у мањини (19% чланака објављених између 1965. и 1974, 13% током наредне деценије). У целини, друштвена историја је у Америци на првом месту, али методолошки проблеми постављени истраживањем менталитета и даље чине снажан утисак.⁴²

Овде смо веома мало говорили о марксизму у историјском истраживању у Француској. Марксистичке интерпретације и даље имају снажан утицај на историјске расправе у Француској, нарочито, мада не и искључиво, у области модерне историје. Расправе о Француској револуцији дуго су биле главна тема међу заједницом француских историчара, али су од 70-их година полемике у великој мери утихнуле. Каријера Франсоа Фиреа је посебно значајна у том погледу. Од објављивања његове историје револуције (заједно са Денијем Ришеом) 1965/66. он се налазио у средишту узбурканих контроверзи о марксистичким интерпретацијама. Његов фронтални напад 1971. на такозвани „револуционарни катехизам“ још увек је стандардно штиво за студенте основних студија.⁴³ Међутим, у годинама које су уследиле након објављивања његових есеја о Револуцији (1978), Фире је постао све више заинтересован

⁴² Роберт Дарнтон нуди неколико занимљивих података о општем закрету ка друштвеној историји у раду “Intellectual and Cultural History”. Он указује на то да је друштвена историја од 1978. надмашила политичку историју као најважнија област истраживања у докторским дисертацијама у САД.

⁴³ Поново објављено у: *Interpreting the French Revolution*, trans. Elborg Forster (Cambridge 1981).

за методолошке проблеме.⁴⁴ Иако је марксистичка интерпретација Француске револуције наставила да изазива коментаре научника, атмосфера научне размене је изразито мање огорчена него што је то било 10 или 15 година раније.

Јењавање огорчења не значи да је марксистичка интерпретација *passé* у француској историографији. Утицај марксистичких гледишта је још увек веома снажан у многим студијама, на пример о 1848. у Француској.⁴⁵ Чак је и рад који наглашава важност културе у модерној Француској показао знакове марксистичке шеме која вероватно није изненађујућа с обзиром на важност која је дата тренутном дијалогу унутар марксизма о улози „суперструктура“. Много дискусија везаних за истраживање Вилијама Суела о *Језику рада од Старог режима до 1848*, на пример, комбинује антрополошка и марксистичка гледишта у покушају да о француској радничкој класи обезбеди штиво као што је дело Е. А. Томпсона.⁴⁶ Рад Чарлса Тилија о колективној акцији у модерној Француској доследно наглашава два чиниоца од пресудне важности: образовање националне државе и развој капитализма. Током година, Тили се удаљио од урбанизације као примарног фактора у објашњењу широке скале промена у француском друштвеном и политичком животу, у корист

⁴⁴ Његов есеј о „школи *Анала*“ поново је објављен у *In the Workshop of History*, trans. Jonathan Mandelbaum (Chicago 1983).

⁴⁵ Неколико тих студија приказао је Јуџин Вебер. Видети: Eugen Weber, “The Second Republic, Politics, and the Peasant”, *French Historical Studies*, Vol. 11 (1980), стр. 521–50.

⁴⁶ William Sewell, Jr., *Work and Revolution in France: The Language of Labor from the Old Regime to 1848* (Cambridge 1980). О Суеловим методама видети: Lynn Hunt and George Sheridan, “Corporatism, Association, and the Language of Labor in France, 1750–1850”, *Journal of Modern History*, Vol. 58 (1986), стр. 813–844.

таквих, очигледно марксистичких чинилаца као што је пролетаризација.⁴⁷

Иако су многи историчари „школе *Анала*“, попут Фиреа, експлицитно дефинисали своја настојања као немарксистичка, „школа *Анала*“ и историчари марксисте нису толико удаљени као што би неко желео да верујемо. Последњих година, пошто се „школа *Анала*“ окренула ка изучавању менталитета, марксисте је привукло изучавање „културе“. Марксистички модел базе и надградње доведен је у питање на истим основама као и трострука парадигма „школе *Анала*“. У самом тренутку када је изгледало да друштвена историја надмоћно влада (унутар оба тора) многи историчари су почели да доводе у питање темеље друштвене историје, парадигму *Анала*, као и марксистички модел објашњења. Док се полемика стишавала, одређене теме, које се стално враћају, избиле су на површину. Да ли је тотална историја могућа или пожељна? Каква је улога културе у свакодневном животу, у друштвеним покретима и у револуционарним променама? Да ли може и да ли треба интересовање за културу или менталитете да буде интегрисано у друштвено-историјску теорију?

У средишту тих питања и тачке конвергенције „школе *Анала*“ и марксистичке историје је тема моћи. И Елијас и Фуко су моћ начинили средишњим концептом у своме раду. За Елијаса је то била моћ елита које постављају вредности, док су за Фукоа то увек биле анонимне микротехнологије различитих апарата за дисциплиновање. Поглед уназад показује да је анализа моћи била састојак који је недостајао и парадигми *Анала* и марксизму. У „школи *Анала*“ моћ је била потиснута у „прашину“ ефемерних догађаја, док је у марксистичким интерпретацијама моћ била исувише ауто-

⁴⁷ Недавни сажетак Тилијевих погледа може се наћи у: Charles Tilly, “Retrieving European Lives”, у: Olivier Zunz (ed.), *Reliving the Past: The Worlds of Social History* (Chapel Hill 1985), стр. 11–52.

матска последица економске и друштвене превласти. У последње две деценије та рефлексна реакција претрпела је притисак. Није баш јасно какав ће бити исход пошто сада постоје очигледни проблеми са свим моделима који стоје на располагању.⁴⁸ Није јасно чак ни да ли ће бављење односом моћи и културе дати занимљиве резултате, изоловане локалне студије или ће поставити темеље за нову врсту друштвене теорије. Ипак, очигледно је да ће методолошка софистицираност, па чак и властите сумње француских историчара, представљати занимљиво штиво у деценијама које су испред нас.

⁴⁸ Фуко нуди неколико занимљивих накнадних размишљања о анализи моћи у “The Subject and Power”, у: Dreyfus and Rabinow, *op. cit.*, стр. 208–26.